
III. ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

УДК 368

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ СТРАХУВАННІ АГРАРНИХ РИЗИКІВ

І. В. Фисун, кандидат економічних наук

Сільське господарство є однією з найважливіших і найбільш ризикованих галузей економіки, яка перебуває в постійній залежності від природно-економічних умов. Одним із елементів гарантування стабілізації фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників в умовах ринкової економіки є страхування, що забезпечує безперервність розвитку сільськогосподарського виробництва та стабільне функціонування аграрного ринку й може слугувати джерелом довгострокових інвестицій у сільське господарство.

Установлено, що економічний механізм страхування ризиків аграрних підприємств полягає у створенні й цільовому використанні страхового фонду з метою відшкодування матеріальних збитків, заподіяних виробникам продукції сільського господарства стихійними лихами та іншими несприятливими факторами, які порушують процес відтворення в сільському господарстві. Проведені дослідження свідчать, що страхування сільськогосподарських ризиків у світовій практиці господарювання є одним із найважливіших елементів системи фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора економіки, тоді як в Україні цей сектор ринку страхових послуг не розвинений.

Питанням страхування аграрних ризиків

присвятили свої праці вітчизняні науковці та практики, зокрема З. Бараник, Н. Брязгун, О. Войтко, І. Губенко, О. Гудзь, М. Дем'яненко, С. Навроцький та ін. Проте не всі аспекти цієї проблеми з'ясовані й належно науково обґрунтовані. Зокрема до таких проблем належить вивчення питання управління ризиками сільськогосподарських підприємств через запровадження ефективних форм організації страхової діяльності в цьому секторі ринку страхових послуг.

З огляду на вищезазначене, в сучасних умовах розвитку аграрного сектора економіки в Україні актуальним є проведення аналізу інституціональної структури вітчизняного ринку страхових послуг, узагальнення зарубіжного досвіду в галузі агрострахування та пошук способів запровадження ефективних організаційних форм страховиків при страхуванні сільськогосподарських ризиків.

Метою статті є дослідження та пропозиції щодо запровадження ефективних форм організації страхової діяльності з метою управління ризиками фермерських господарств на загальнодержавному та регіональному рівнях в Україні.

Проведені дослідження свідчать, що ринок страхових послуг як складова економіки краї-

ни має інституціональну, територіальну, галузеву й організаційну структури.

Інституціональна структура ґрунтується на розмежуванні приватної, публічної або комбінованої форми власності, на якій створюється страховик. Вона може бути представлена акціонерними, корпоративними, взаємними, державними страховими компаніями. В Україні діяльність таких господарських об'єднань регламентується Законом України «Про господарські товариства» та Господарським кодексом України відповідно до Закону України «Про страхування» [1, 2]. Ці суб'єкти ринку страхових послуг формують та використовують страхові фонди й реалізують економічні відносини, які базуються на поєднанні особистих, корпоративних і державних інтересів.

На основі проведених досліджень було виявлено, що за організаційно-правовою формою українські страховики станом на початок 2008 р. розподілилися таким чином: акціонерні страхові компанії закритого типу – 68,7%; акціонерні страхові компанії відкритого типу – 12,7%; страхові компанії – товариства з додатковою відповідальністю – 18,4%; страхові компанії – товариства з повною відповідальністю взагалі відсутні; страхові компанії – командитні товариства – 0,2% (одна страхова компанія) (рис.).

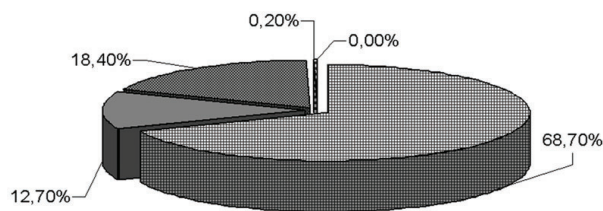

Рис. Поділ страхових компаній за організаційно-правовою формою на 01.01.2008 р.:

- – СК акціонерні товариства закритого типу;
- – СК акціонерні товариства відкритого типу;
- – СК товариства з додатковою відповідальністю;
- ▣ – СК командитні товариства; ■ – СК повні товариства

Примітка. Складено автором за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

Аналіз організаційних форм страхових компаній на вітчизняному ринку страхових послуг свідчить, що в Україні не представлені товариства взаємного страхування, тоді як вітчизня-

не законодавство передбачає їх функціонування в країні. Відповідно до Цивільного кодексу України, громадяни та юридичні особи можуть страхувати свої майнові інтереси на взаємній основі, об'єднуючись у товариства взаємного страхування [3]. Створення таких товариств передбачено й Законом України «Про страхування» [1, с. 14]. При цьому товариство взаємного страхування є формою організації страховика на основі централізації коштів за допомогою пайової участі його учасників, які одночасно виступають як страховиком, так і страхувальниками. Ефективність такої організаційної форми страхової діяльності полягає в тому, що метою діяльності товариства взаємного страхування є не отримання прибутку, а максимальне задоволення інтересів страхувальників. Перевищення прибутків над витратами такого товариства надходить найперше для поповнення резервних фондів. Залишок коштів може бути розподілений у формі прибутку між пайовиками або у формі зменшеного обсягу страхової премії, який необхідно сплатити учасникам-пайовикам у наступному році. З огляду на це, створення товариств взаємного страхування є вигідним об'єднанням фізичних осіб і об'єднанням невеликих власників, наприклад, фермерських господарств.

Проведені дослідження світового досвіду в галузі страхування сільськогосподарського виробництва підтверджують функціонування в багатьох країнах національних систем страхування сільськогосподарських ризиків. При цьому у таких країнах, як США, Канада, Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія, Італія, Австрія, де функціонують спеціальні державні програми страхування аграрних ризиків, широко представлені товариства взаємного страхування.

З огляду на вищезазначене, для України доцільним є використання досвіду зарубіжних країн щодо створення сільськогосподарських товариств взаємного страхування, які є ефективним засобом управління ризиками невеликих фермерських господарств, що сприяє стабільному розвитку сільськогосподарського виробництва [4, 5].

Проведений аналіз розвитку страхування ризиків аграрних підприємств Полтавської

області свідчить про нерозвиненість у регіоні цього сектора страхових послуг. За даними Міністерства аграрної політики України, за обсягом застрахованих посівних площ Полтавська область посіла 9-те місце в 2006–2007 рр. серед усіх регіонів України [6, 7]. З усіх сільськогосподарських земель в Полтавській області, загальна площа яких становила в 2007 р. 1599000,0 га, застрахованими були лише 32479,5 га, тобто 2,03 %. У результаті досліджень було виявлено, що з усіх регіональних страховиків лише страхова компанія «Саламандра-Україна» брала участь у страхуванні сільськогосподарських ризиків, проте обсяги страхових премій, зібраних нею з указанного виду страхових послуг у 2007 р., були незначними і становили 860 грн. Відповідно до річного звіту Міністерства аграрної політики України про використання коштів Державного бюджету, які спрямовуються для здешевлення вартості страхових премій фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку в розрізі сільськогосподарських культур за 2007 р. угоди страхування сільськогосподарських ризиків за державною підтримкою в Полтавській області уклало 31 сільськогосподарське підприємство і 3 фермерські господарства й проти минулих років ці показники знизились.

Зважаючи на вищезазначене, доцільно визначити частку господарств, які уклали угоди страхування в загальній їх кількості. При цьому слід урахувати, що, відповідно до даних Головного управління статистики у Полтавській області, в 2007 р. у регіоні діяло 1330 фермерських господарств, 419 господарських товариств, 230 приватних сільськогосподарських підприємств, 42 виробничих кооперативи, 19 державних сільськогосподарських підприємств та 97 підприємств інших форм господарювання [8].

Здійснивши розрахунки, визначили, що в 2007 р. угоди страхування сільськогосподарських ризиків за державною підтримкою уклали лише 0,23 % від усіх фермерських господарств і 4,4 % від усіх сільськогосподарських підприємств, які діяли в Полтавській області в цей період.

Отже, результати досліджень свідчать, що існуюча в Україні система страхування сіль-

ськогосподарських ризиків за державною підтримкою є неефективною, оскільки сільськогосподарські виробники не зацікавлені в укладанні договорів страхування. Проведені дослідження показують, що особливо вона не вигідна фермерським господарствам, які, як правило, не володіють великими обсягами вільних коштів. При сплаті страхової премії вони змушені з господарського обігу виділяти частку коштів, частина яких буде компенсована державою лише через певний період. А тому власники фермерських господарств розглядають необхідність сплати страхової премії як додаткове податкове навантаження. Страхові компанії, в свою чергу, маючи ліцензію на проведення цього виду страхових послуг, не надають їх. З огляду на це, виникає потреба в удосконаленні форм організації страхової діяльності щодо надання страхових послуг зі страхування сільськогосподарських ризиків як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях в Україні.

З урахуванням того, що вітчизняні комерційні страхові компанії не зацікавлені у наданні страхових послуг зі страхування сільськогосподарських ризиків через значну їх збитковість, доцільно здійснити такі страхові послуги через сільськогосподарські товариства взаємного страхування, що, як підтверджують результати проведених досліджень розвитку ринків страхових послуг зарубіжних країн, є особливо вигідним для невеликих фермерських господарств.

Оскільки в Полтавській області функціонує велика кількість фермерських господарств, які не використовують існуючий механізм страхування сільськогосподарських ризиків за державною підтримкою, необхідно сприяти створенню в регіоні сільськогосподарських товариств взаємного страхування.

Створюючи сільськогосподарське товариство взаємного страхування в окремому регіоні, доцільно врахувати, що реалізація страхових послуг із аграрного страхування передбачає відшкодування збитків у результаті настання страхових випадків, які пов'язані переважно з несприятливими природно-кліматичними умовами в регіоні. При цьому учасники товариства можуть не в повній мірі

отримати страхове відшкодування, бо всі одночасно зазнають збитків. Цю проблему пропонується розв'язувати завдяки створенню в Україні сільськогосподарських товариств взаємного страхування на міжрегіональному рівні, тобто включивши до їх складу фермерські господарства з кількох регіонів України. Така форма організації страхової діяльності сприятиме ефективнішому розподілу страхових ризиків і більш повному відшкодуванню збитків у разі настання страхового випадку в одному або кількох регіонах.

З метою ефективного функціонування міжрегіонального товариства взаємного страхування сільськогосподарських ризиків доцільно підбирати його учасників, оскільки повне відшкодування збитків вони отримають у разі настання страхових випадків, які відбулися не одночасно в кількох регіонах.

Для фермерських господарств, що спеціалізуються на вирощуванні сільськогосподарських культур, страховими випадками є збитки господарства (недоотримання врожаю), яких воно зазнало внаслідок стихійного лиха (повені, заморозки, буревії, град, засуха та інші природно-кліматичні явища). З огляду на це, доцільно підбирати учасників міжрегіонального товариства взаємного страхування, враховуючи імовірність настання таких стихійних явищ в тому чи іншому регіоні та їх періодичність. При цьому варто врахувати й такі фактори: спеціалізацію фермерського господарства (вирощуванням яких саме сільськогосподарських культур воно займається); обсяги посівних площ; якість ґрунту; ступінь технічного оснащення господарства і наявність засобів для проведення превентивних заходів для запобігання або зменшення страхових випадків. Правомірно зазначити, що для ефективного функціонування ці фактори у кожного з учасників міжрегіонального товариства взаємного страхування повинні бути приблизно однаковими. Таким чином, необхідно визначити основний фактор настання страхового випадку, а саме – частоту та ймовірність настання стихійного лиха в регіонах, представники яких є учасниками міжрегіонального сільськогосподарського товариства взаємного страхування. Оскільки зазначений

параметр є невизначеним, тобто конкретно визначити ми його не можемо, в цьому випадку варто скористатися методами математичного моделювання, зокрема методом імітаційного моделювання Монте-Карло.

Указаний метод ґрунтується на багатократних відтвореннях можливого (випадкового) стану функціонування модельованої системи з подальшим статистичним опрацюванням отриманих даних для визначення числових характеристик досліджуваного процесу у вигляді статистичних оцінок його параметрів. Теоретичною основою цього методу є закон великих чисел, який ґрунтується на доведенні низки теорем для різних умов збіжності за ймовірністю середніх значень результатів до деяких величин (теорема Чебишева, теорема Бернуллі).

Ураховуючи, що таке моделювання потребує комп'ютерного забезпечення, доцільно проаналізувати сценарій, який передбачає виконання попередніх розрахунків. Головною метою моделювання є наближення гіпотетичних ситуацій до реальних. При цьому скористаємося теоремою Бернуллі, яка формулюється таким чином: «За необмеженого збільшення числа незалежних спроб (n) за одних і тих же умов відносна частота ($m:n$) настання випадкової події збігається за ймовірністю до (p)...» [9, с. 9]. Згідно з цією теоремою для отримання ймовірності певної події необхідно провести якомога більшу кількість незалежних спроб (n). У такому разі результат імовірностей буде найточнішим.

Оскільки в нашому випадку необхідно визначити ймовірність настання страхової події (стихійного лиха) в місцевості, де функціонує окреме фермерське господарство, факторам, які можуть цьому сприяти, надаються різні припустимі значення, а потім розглядаються результати (імітовані події). До таких факторів доцільно, наприклад, віднести такі середньорічну температуру повітря, кількість опадів, середню швидкість вітру в наступні 10 років у конкретній місцевості.

З метою проведення аналізу моделювання випадкової події (ймовірності настання стихійного лиха) доцільно за допомогою комп'ютерної програми навмання вибирати

значення для кожної змінної – середньорічної температури повітря, кількості опадів, середньої швидкості вітру. Після цього ці значення слід об'єднати, розрахувати ймовірність настання стихійного лиха в окремій місцевості та записати отриманий результат у пам'яті комп'ютера. Далі аналогічно відбирається інший набір вхідних даних і розраховується відповідне значення ймовірності настання страхового випадку.

Цей процес доцільно повторити якомога більше разів для одержання великої кількості варіантів ймовірностей настання страхової події. На кінцевому етапі вказаного методу аналізу відбувається обробка та інтерпретація отриманих результатів. Кожне значення ймовірності настання страхової події розраховується за формулою:

$$P = m : n,$$

де P – ймовірність настання події, %;

m – значення математичного сподівання для випадкової події;

n – кількість варіантів розрахунків ймовірності настання страхового випадку.

Для визначення частоти настання того чи іншого стихійного явища в окремих регіонах України доцільно задати змінними фактори, які впливають на періодичність настання страхової події.

Таким чином, застосування методу імітаційного математичного моделювання Монте-Карло дає змогу отримати величину ймовірності настання стихійного лиха у тій чи іншій місцевості України, а отже, підібрати склад учасників міжрегіонального сільськогосподарського товариства взаємного страхування з метою його ефективної роботи.

Аналіз вітчизняного страхового законодавства в галузі функціонування товариств взаємного страхування передбачає створення загального страхового резерву, кошти якого формуються за рахунок сплати страхових внесків учасниками таких товариств [10]. Враховуючи специфіку ведення страхової діяльності, кошти таких резервів є тимчасово вільними, тобто можуть використовуватись товариством з метою інвестування зі згоди

його учасників. Правомірно зазначити, що функціонування міжрегіонального сільськогосподарського товариства взаємного страхування переважно передбачає сезонний характер сплати страхового відшкодування його учасникам, які зазнали збитків. З огляду на це, частину тимчасово вільних коштів страхових резервів товариство може спрямовувати на фінансування проведення превентивних заходів, які сприятимуть запобіганню або зменшенню наслідків можливого стихійного лиха. Проведення вказаних заходів сприятиме ефективнішому функціонуванню міжрегіонального товариства взаємного страхування. Ураховуючи те, що українське законодавство не забороняє товариствам взаємного страхування бути учасниками інвестиційного процесу, тимчасово вільні кошти страхових резервів (за згодою всіх учасників товариства) можуть спрямовуватися в інвестиційні проекти з метою їх збільшення.

Отже, підсумуємо вищезазначене.

1. Проведені дослідження інституціональної структури ринку страхових послуг в Україні підтверджують відсутність у ній товариств взаємного страхування, які є ефективною формою організації страхової діяльності, що виявлено в результаті узагальнення досвіду зарубіжних країн у галузі розвитку страхових послуг зі страхування аграрних ризиків.

2. Результати аналізу розвитку ринку сільськогосподарського страхування на регіональному рівні, зокрема в Полтавській області, свідчать про незначну участь у системі страхування сільськогосподарських ризиків за державною підтримкою аграрних підприємств регіону та, зважаючи на значну кількість фермерських господарств, зумовлюють доцільність створення сільськогосподарських товариств взаємного страхування. З метою ефективного розподілу збитків між їх учасниками пропонується створення таких товариств на міжрегіональному рівні в Україні.

3. Застосування методів імітаційного математичного моделювання, зокрема методу статистичного моделювання Монте-Карло, забезпечує можливість створення міжрегіональних сільськогосподарських товариств взаємного страхування шляхом підбору їх учасників на

основі ймовірності настання страхових випадків (стихійних лих) на території України, що збільшить можливість отримання повного обсягу страхового відшкодування для фермерських господарств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Закон України від 4 жовт. 2001 р. // Україна-business. – 2001. – 6–13 листоп. – № 44.
2. Господарський кодекс України. – Х. : ТОВ «Одісей», 2004. – 84 с.
3. Цивільний кодекс України. – Х. : ТОВ «Одісей», 2007. – 424 с.
4. Навроцький С. А. Розвиток товариств взаємного страхування в АПК / С. А. Навроцький // Вісн. ТАНГ. – 2001. – № 15. – С. 63–66.
5. Навроцький С. А. Товариства взаємного страхування: стратегія економічного розвитку / С. А. Навроцький // Вісник СНАУ : наук.-метод. журн. – Суми : Довкілля, 2002. – Вип. 2. – С. 12–21. – (Серія «Фінанси і кредит»).
6. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку / М. Я. Дем'яненко // Матеріали Дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, Київ, 26–27 квітня 2007 р. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – С. 5–21.
7. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.kiev.ua>.
8. Статистичний щорічник Полтавської області за 2007 рік. – Полтава : Голов. упр. статистики у Полтав. обл., 2008. – 433 с.
9. Вітлінський В. В. Моделювання економіки: навч. посіб. / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
10. Про товариства взаємного страхування: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лют. 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=132-97-%EF>.

УДК 3658.14.17

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

В. О. Подольська; О. О. Оржинська

На сьогодні оцінка та прогнозування рівня фінансової стійкості є основним завданням керівництва, яке хоче провести свою компанію через складний період економічної кризи. Проблемним залишається питання сутності фінансової стійкості, недосконалі методики та процедури її діагностики. Сучасні умови господарювання вимагають радикальної перебудови методів управління підприємством, принципово нових підходів до аналізу фінансової стійкості, включаючи дослідження ефективності діяльності та загрози його банкрутства. Тобто виникає потреба пошуку обґрунтованих методик комплексної оцінки фінансової стійкості, яка дозволяє не лише проводити аналіз е статистично, але й прогнозувати майбутній стан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що на сьогодні у теорії і практиці вітчизняного фінансового аналізу поширюються апробовані методики визначення рівня фінансової стійкості суб'єкта господарювання. Праці зарубіжних учених Е. Альтмана, У. Бівера, А. Таффлера, Дж. Фулмера [9] та інших мають вагомий теоретичний значення, але їхні методики не пристосовані до використання на наших підприємствах, бо в них не враховується специфіка економічної ситуації країни, відмінність у веденні обліку та складанні звітності. Серед вітчизняних і російських учених наукові розробки даного питання відомі у працях Т. П. Гудзь [2], О. П. Зайцевої, В. В. Ковальова [3], Г. О. Крамаренко [5],